

UOT 338.24.01

İNFLİYASIYANIN HESABLANMASI VƏ ONA TƏSİR EDƏN AMİLLƏRDƏN ASILILIĞIN EKONOMETRİK MODELƏŞDİRİLMƏSİ

Pirdovus CƏBİYEVA*

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 7 fevral 2023; çapa qəbul edilmişdir: 29 aprel 2023; online-da çap edilmişdir: 31 may 2023.

Received: 7th of February, 2023; accepted: 29th of April, 2023; published online: 31st of May, 2023.

Açar sözlər: *inflyasiya, istehlak qiymətləri indeksi, laspeyres indeksi, deflyasiya, ekonometrik modelləşdirmə, t-test, determinasiya əmsali, Durbin-Vatson statistikasi*

Giriş

İnflyasiya qiymətlərin davamlı olaraq qalxması fonunda pulun alıcılıq qabiliyyətinin aşağı düşməsidir. Latın mənşəli söz olub hərfi mənası “şişmə, köpmə” anlamına gəlir. İnflyasiyanın sosial iqtisadi nəticələrinin təzahür etmə formaları olduqca mürəkkəbdir. Mülayim inflyasiyadan fərqli olaraq sürətli inflyasiya iqtisadiyyatı ləngidən prosesdir. İnflyasiyada qiymətlər qeyri-bərabər paylanır, istehlak məhsullarının qiyməti daha çox, istehsal vasitələrinin qiyməti isə daha az yüksəlir. Eyni zamanda real əmək haqqı da aşağı düşür. İnflyasiyanın dərəcəsinin ölçülməsi gələcəkdə hansı iqtisadi yolun, tənzimləmə üsulunun seçilməsi üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu məqalədə İnflyasiyanın hesablanması üsullarından bəhs edilmiş, statistik göstəricilərə istinadən hesablamalar aparılmışdır. Uzun müddətli dövrdə İnflyasiyaya təsir edən əsas göstəricilər nəzərdən keçirilmişdir. Azərbaycanda inflyasiyanın hesablanması Dövlət Statistika Komitəsi tərəfindən həyata keçirilir. İnflyasiyanın hesablanması üçün ən məşhur metodlardan Laspeyres, Paaşe, Fişer kimi indekslərdən istifadə olunur. Məqalədə Dövlət Statistika Komitəsinin və Mərkəzi Bankın əvvəlki illər üçün hesabladığı göstəricilər əsas götürülərək, bu metodlar vasitəsilə hesablamalar aparılmışdır. Bundan başqa, 2007-2021-ci illəri əhatə edən dövr üçün makroiqtisadi göstəricilərdən istifadə olunmaqla İstehlak Qiymətləri İndeksinə təsir edən əsas faktorları aydınlaşdırmaq məqsədi ilə ekonometrik model hazırlanmışdır. Hazırlanmış modelin nəticələri bizə əsas götürülmüş dövr üçün inflyasiyanın səviyyəsinə təsir edən amilləri görməyə imkan verir. Modelə əsaslanaraq biz hansı makroiqtisadi göstəricinin İnflyasiyaya mənfi və ya müsbət təsir göstərdiyini anlaya bilərik. İnflyasiyanın hesablanmasının digər üsulları da olsa belə, ən çox istifadə edilən və reallığı daha düzgün əks etdirən İstehlak Qiyməti İndeksinə görə aparılan hesablamalardır. Baza inflyasiyanın ölçülməsi pul siyasəti məqsədləri üçün düzgün məlumat verməyə bilər. Bundan əlavə, baza və rəsmi inflyasiya göstəricilərinin dəyərləri arasında əhəmiyyətli və uzunmüddətli fərqlər, hətta yerdəyişmə proqnozlaşdırıla bilən olsa belə, inflyasiya dinamikasının göstəricisi kimi psixoloji təsirlərə görə iqtisadi agentlərin baza inflyasiyaya inamının itməsinə səbəb ola bilər.

1. İnflyasiya və onunla mübarizənin nəzəri əsasları

İnflyasiyada eyni malların qiyməti zaman keçdikcə artır: eyni miqdarda pul, zamanla

* magistrant, BAAU
e-mail: pcebiyeva@gmail.com

əvvəlkindən daha az mal və xidmət almağa qadir olur. Əslində pulun alıcılıq qabiliyyəti azalır, pul dəyər itirir. Pulun dəyərdən düşməsi bazar iqtisadiyyatında qiymətlərin bahalaşmasına, istehlakçıların eyni pulla daha az əmtəə və xidmət almasına daha dolğun ifadə etsək istehlakçı tələbatının natamam ödənməsinə səbəb olur. İdarəetmənin inzibati-amirlik sistemində pulun dəyərdən düşməsinin qiymətlərin dəyişməsinə böyük təsiri olmasa da, mal qıtlığı yaradır. Təbii ki, sahibkarlar əvvəlkinə nisbətən daha baha aldıkları xammaldan istehsal etdikləri məhsulu yüksək qiymətə satmaq marağında olacaqlar, çünki sahibkarlığın motivi mənfəətini maksimallaşdırmaqdır. Mənfəət əldə edilmədiyi halda sahibkarlar xüsusilə də kiçik və orta sahibkarlıq bazardan uzaqlaşır. Bu işə məhsul qıtlığı ilə yanaşı həm də bazar üçün neqativ hal sayılan monopoliyanı (inhisarlaşma) bərabərində gətirir. [6, s. 397]

Uzun və sabit proses kimi inflyasiya birdəfəlik qiymət artımından (məsələn, pul islahatı və ya siyasi hadisə ilə əlaqədar) fərqləndirilməlidir. Inflyasiya iqtisadiyyatda bütün qiymətlərin eyni vaxtda artması demək deyil, çünki ayrı-ayrı mal və xidmətlərin qiymətləri aşağı düşə və ya eyni qala bilər. Ümumi qiymət səviyyəsinin, yəni ÜDM deflyatorunun dəyişməsi vacibdir.

İnflyasiyaya əks proses deflyasiya adlanır. Deflyasiya ümumi qiymət səviyyəsinin azalması (mənfə artım) olub, adətən, mövsümi xarakter daşıyır. [8] Məsələn, taxılın qiymətini əsas götürsək, görərik ki, qiymət səviyyəsi məhsul yığımından dərhal sonra enməyə meyllidir. Bugünkü iqtisadiyyatda uzunmüddətli deflyasiya nadirdir. İldə 1% diapazonunda uzunmüddətli deflyasiyaya misal olaraq, üç onillik ərzində iqtisadi “durğunluq” və daimi deflyasiya şəraitində olan Yaponiya iqtisadiyyatını göstərmək olar. [5]

İnflyasiya uzun müddət ərzində pul kütləsinin artımı ilə yüksək dərəcədə korrelyasiya olunur. Monetarizm hesab edir ki, inflyasiyanın əsas səbəbi monetar amillər, yəni dövlətin maliyyə siyasətidir. Milton Fridman iddia edirdi ki, “İnflyasiya həmişə və hər yerdə monetar fenomenidir”. [2]

Monetaristlər iddia edirdi ki, iqtisadi artım xarici amil olaraq müəyyən edilir və pul kütləsinin artım tempindən asılı deyil və pul dövriyyəsinin sürəti nisbətən sabitdir, buna görə də mübadilə tənliyi aşağıdakı kimi olur:

$$MV=PQ$$

Burada M nominal pul kütləsi, V pul dövriyyəsinin sürəti, P qiymət səviyyəsi, Q məhsulun həcmidir, buradan inflyasiyanın pul kütləsinin artım tempinə bərabər olduğunu görürük.

Monetar üsullarla inflyasiya ilə mübarizə aparmaq üçün əsas vəzifə dövriyyədə olan pulun kütləsini azaltmaq və ya pulun dövretmə sürətini ləngitməkdir. Bu aşağıdakı üsullarla mümkün ola bilər:

- vergi yükünün artması;
- əmək haqqının azaldılması və ya dondurulması;
- büdcə xərclərinin azaldılması;
- kreditləşmənin azalması.

2. İnflyasiyanın hesablanması üsulları

İnflyasiyanın hesablanması ən geniş yayılmış üsulu sabit mal səbətinə görə hesablanan istehlak qiymətləri indeksidir. İndeks hesabı və baza dövrlərində səbətin dəyərinin nisbətini ölçür.

İstehlak səbəti müəyyən edilərkən pərakəndə ticarət dövriyyəsinin strukturu, ayrı-ayrı məhsul növlərinin istehsalı, ekspert qiymətləndirmələri haqda məlumatlar və digər mənbələrdən istifadə edilir. İstehlak qiymətləri indekslərinin hesablanması üçün iqtisadiyyatda Laspeyres, Paşə, Fişer kimi düsturlardan istifadə olunur. Laspeyres metodu ən geniş yayılmış hesablama metodu olub cari dövrün qiymətlərinin baza dövrünün qiymətlərinə nisbətini ölçür.

mətlərinə nisbəti şəklində tapılır.

$I_{t/t-1}$ – mallar (xidmətlər) indeksləri; $I_{t/t-1} = \frac{\sum_{j=1}^n P_{j,0} Q_{j,t} i_{j,t/d}}{\sum_{j=1}^n P_{j,0} Q_{j,0} i_{j,t-1/d}}$ – iymətlərinin və tariflərinin baza

payıdır (baza dövrünün çəkisi);

$i_{j,t/d}$ – hesabat ayının əvvəlki ilin dekabrına olan məhsulun (xidmətin) nümayəndəsi üzrə qiymətlərin (tariflərin) indeksi;

$i_{j,t-1/d}$ – əvvəlki ilin dekabr ayına olan məhsulun (xidmətin) nümayəndəsi üzrə qiymətlərin (tariflərin) indeksi;

t – cari dövr;

$t-1$ – əvvəlki dövr;

n – malların (xidmətlərin) miqdarı. [7, s. 36]

Hansı metodla hesablanmasının qiymətlərin dəyişməsinin yaşayış səviyyəsinə təsirini daha yaxşı əks etdirdiyini müəyyənləşdirmək mümkün deyildir. Məsələn gündəlik istehlak məhsulları olan düyü və qarabaşaq məhsulunun qiymətində 2020 və 2021-ci il üçün dəyişikliyi hesablayaq: 2020-ci ildə düyü məhsulunun 1 kq-ı 2.12 azn olmuş və istehlakçı tərəfindən 5 kq alınmış, qarabaşağın 1 kq-ı isə 2.34 qəpik olmuş və istehlakçı 4 kq almışdır. 2021-ci ildə düyünün kiloqramının qiyməti 2.30 azn-ə qalxmışdır və bu zaman istehlakçı tərəfindən 7 kq düyü alınmış qarabaşağın kiloqramı isə 3.04 azn olmuş və istehlakçı tərəfindən 2 kq almışdır. Laspeyres metodu ilə hesablayaq:

$$L = \frac{2,3x5+2,34x4}{2,30x7+2,34x4} = \frac{11,5+9,36}{16,1+9,36} = \frac{20,86}{25,46} = 0,81932$$

Lakin burada biz qiymət dəyişikliyi Laspeyres metodu ilə hesabladıqda istehlakçının məhsulun əvəzedicisi ilə eyni faydanı bərpa etdiyini nəzərə almadıq, göründüyü kimi qiymət dəyişikliyi vaxtı məhsula olan tələb dəyişir və istehlak səbəbində dəyişiklik baş verir. Əgər biz bu dəyişməni nəzərə almasaq, istehlakçı faydalılığında azalma müşahidə edilirdi.

Paaşə indeksi ilə hesabladıqda isə, dəyişmiş səbətdəki məhsulların miqdarı əsasında qiymət dəyişikliyi hesablanmış olarıq. Bu da bahalaşmış və növbəti dəfə daha az alınan məhsulun qiymət dəyişikliyi zəif əks etdirir. Nəticə etibarlı ilə qiymət yüksəlməsinin gətirdiyi mənfi effekti azaldır.

$$P = \frac{2,3x7+3,04x2}{2,12x7+3,04x2} = \frac{16,1+6,08}{14,84+6,08} = \frac{22,18}{20,92} = 1,06022$$

Daha bir hesablama üsulu isə Fişer metodudur ki, bu metod da əvvəlki iki indeksin fərqlərini azaltmaq üçün istifadə olunur.

$$F = \sqrt{0,81932x1,06022} = 0,95967$$

Bununla belə, son metod da daxil olmaqla yuxarıda göstərilən metodlardan hansının qiymət dəyişikliyi əhalinin yaşayış səviyyəsinə təsirini daha düzgün əks etdirdiyini demək qeyri mümkündür.

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Xidməti hər il müvafiq olaraq inflasiyanın səviyyəsini xarakterizə edən rəsmi istehlak qiymətləri indekslərini dərc edir. Bundan əlavə, bu indekslər düzəliş amilləri kimi istifadə olunur. Hesablama metodunu dəyişsək, istehlak bazarında eyni qiymət dəyişiklikləri ilə nəticələr rəsmi olanlardan əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənə bilər. Hesablandıqdan sonra yeni index əvvəlki dövrün indeksi

ilə müqayisə edilir və inflyasiya dərəcəsi hesablanır. [7 , s. 34]

$$\text{İnflyasiya} = \frac{iQ_{i1} - iQ_{i0}}{iQ_{i0}} * 100$$

Hesablamanın gedişatında ən mübahisəli məqam isə həm məzmun, həm də dəyişkənlik baxımından istehlak səbətinin tərkibidir. Səbəti istehlakın real strukturu rəhbər tuta bilər. Sonra zaman keçdikcə dəyişməlidir. Ancaq onu da nəzərdən çıxarmaq olmaz ki, səbətin tərkibindəki hər hansı dəyişiklik əvvəlki məlumatları indiki ilə müqayisə olunmaz edir.

Əsas inflyasiya indeksi istehlak qiymətləri indeksinə daxildir. Eyni zamanda, inzi-bati, hadisəli, həmçinin mövsümi xarakter daşıyan fərdi amillərin təsiri altında qısamüddətli qeyri-bərabər qiymət dəyişikliklərini istisna edir.

3. İnflyasiyanın ona təsir edən amillərdən asılılığının ekonometrik qiymətləndirilməsi

İnflyasiya səviyyəsinə çoxlu sayda amillər təsir edir: məhsulun həcmi, faiz stavkası, pul kütləsi və.s. Eyni zamanda siyasi hadisə və proseslərin də İnflyasiya səviyyəsinə təsiri qaçılmazdır. [2] Lakin onların hamısı eyni səviyyədə təsir göstərmir. Ekonometrik modelləşdirmədə əsas təsir edən amillər modelə daxil edilir. Digər amillərin təsiri isə ümumiləşdirilərək nəzərə alınmayan amillərin təsiri kimi qiymətləndirilir. Digər tərəfdən, ölkələrin spesifik xüsusiyyətlərinə əsasən təsiredici (izahedici dəyişənlərin) təsir səviyyələri və sayı dəyişə bilər. Məsələn, nəzəri olaraq inflyasiya səviyyəsinə təsir edən mühüm amillərdən biri faiz stavkasıdır. Ancaq Azərbaycan iqtisadiyyatı təmsalında faiz stavkasının təsiri əhəmiyyətsiz olur. Manatın xarici valyutalara nəzərən məzənnəsi isə (xüsusən, ABŞ dollarına nəzərən) Azərbaycanda inflyasiya səviyyəsinə güclü təsirə malik olur [4]. Bunun əsas səbəbi Mərkəzi bankın fiksə olunmuş valyuta siyasətinin həyata keçirməsidir [1].

Cədvəl 1

Azərbaycanın 2007-2021-ci illər üzrə bəzi statistik göstəriciləri

	Nominal effektiv məzənnə	Real effektiv məzənnə	Ümumi Daxili Məhsulun artımı	İstehlak Qiymətləri İndeksi	M1 pul aqreqatı	M2 pul aqreqatı	M3 pul aqreqatı	Uçot dərəcələri
2007	85,4	95,1	28360,5	16,7	3621,7	4401,6	5897,3	
2008	100,1	121,8	40137,2	20,8	5104,9	6081,0	8494,2	11,80%
2009	98,3	115,5	35601,5	1,5	5231,3	6169,2	8469,2	3,33%
2010	104,2	127,7	42465,0	5,7	6838,4	8297,5	10527,5	3%
2011	108,1	134,2	52082,0	7,9	8796,0	10997,2	13903,2	5,13%
2012	108,3	130,3	54743,7	1,1	11122,1	13806,4	16775,3	5%
2013	108,1	131,5	58182,0	2,4	12736,9	16434,8	19289,4	4,75%
2014	124,5	146,6	59014,1	1,4	12830,4	17435,8	21566,4	3,88%
2015	89,7	110,0	54380,0	4,0	6897,2	8678,3	21286,9	3%
2016	66,3	91,3	60425,2	12,4	8960,3	11546,3	20889,6	8,70%
2017	65,9	94,3	70337,8	12,9	10544,2	12466,4	22772,1	15%
2018	72,6	99,6	80092,0	2,3	12274,6	14643,6	24060,4	10,94%
2019	73,4	99,0	81896,2	2,6	15397,9	18238,6	28866,3	8,38%
2020	75,6	100,3	72578,1	2,8	17864,6	20305,5	29185,8	6,89%
2021	85,4	113,6	92857,7	6,7	20572,5	23874,9	34646,6	6,92%

Mənbə: AR Mərkəzi bankı

Cədvəldə 2007-2021-ci aralığında Mərkəzi Bank tərəfindən dərc edilmiş bir sıra makroiqtisadi göstəricilər verilmişdir. [9]

Cədvəl 1-dəki göstəricilərin səbəb-nəticə təhlili göstərmişdir ki, onların bəzilərinin inflyasiyaya təsiri əhəmiyyətli olmamışdır. Qeyd edək ki, ekonometrik modelləşdirmədə inflyasiya göstəricisi kimi bir qayda olaraq istehlak qiymətləri indeksi götürülür. Baxmayaraq ki, istehlak qiymətləri indeksi daha geniş sayda istehlak məhsullarını əhatə edir.

Aparılmış təhlil zamanı Azərbaycanda inflyasiyaya təsir edən əsas göstəricilərin reqressiya tənliyi aşağıdakı kimi olmuşdur.

$$\text{LOG(IQI)} = C(1) + C(2)*\text{LOG(UDM)} + C(3)*\text{LOG(REAL)} + C(4)*\text{DUMMY2009} + u(1)$$

Burada LOG(IQI) – İstehlak qiymətləri indeksinin natural əsasda loqarifmini, LOG(UDM) – Ümumi Daxili məhsulun natural əsasda loqarifmini, LOG(REAL) – manatın real effektiv valyuta məzənnəsini, DUMMY2009 – fiktiv dəyişəndir və 2009-cu ildə baş verən qlobal maliyyə böhranının Azərbaycanda IQI-ə 2009-cu ildəki təsirinin şokunu göstərir, u – təsadüfi kənarlaşmalardır, C(1), C(2), C(3), C(4) – müvafiq izahedici göstəricilərin təsirlərini xarakterizə edən parametrlərdir.

Reqressiya tənliyi (1)-in Eviews Tətbiqi Proqram Paketində parametrlərin qiymətləndirilməsindən alınan ekonometrik model aşağıdakı kimidir.

$$\text{LOG(IQI)} = 32.59612 + -1.539337*\text{LOG(UDM)} + -2.991174*\text{LOG(REAL)} + -1.852287*\text{DUMMY2009} \quad (2)$$

Model (23)-nin əsas statistik xarakteristikaları Cədvəl 2-də göstərilmişdir.

Cədvəl 2

(23) modelinin əsas statistik xarakteristikaları

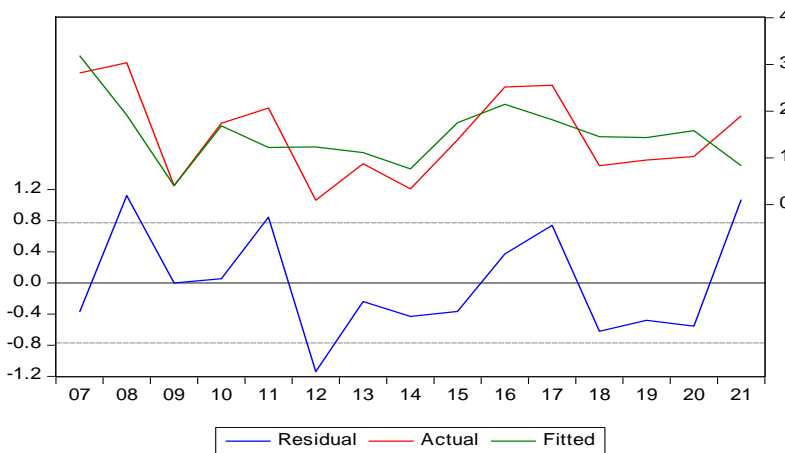
Dependent Variable: LOG(IQI)				
Method: Least Squares				
Date: 03/06/23 Time: 19:15				
Sample: 2007 2021				
Included observations: 15				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	32.59612	10.87566	2.997162	0.0121
LOG(UDM)	-1.539337	0.688225	-2.236677	0.0470
LOG(REAL)	-2.991174	1.391655	-2.149365	0.0547
DUMMY2009	-1.852287	0.863938	-2.144006	0.0552
R-squared	0.483988	Mean dependent var		1.503452
Adjusted R-squared	0.343257	S.D. dependent var		0.951358
S.E. of regression	0.770977	Akaike info criterion		2.540863
Sum squared resid	6.538469	Schwarz criterion		2.729677
Log likelihood	-15.05647	Hannan-Quinn criter.		2.538852
F-statistic	3.439106	Durbin-Watson stat		2.155598
Prob(F-statistic)	0.055571			

Model əsasında tapılmış parametrlərin statistik xarakteristikaları göstərir ki, model adekvatdır (Cədvəl 2). R-squared=0.483988, yəni İQI-nin tədqiq edilən illər ərzində dəyişməsinin 48%-i modeldə nəzərə alınan izahedici faktorların dəyişməsi ilə izah edilə bilər. LOG(UDM) faktorunun əmsalı 1,539337 alınması göstərir ki, ÜDM həcminin 1% azalması İnflyasiya səviyyəsini 1.5% yüksəldir. Modeldə LOG(REAL) faktorunun əmsalı =

2,991174 alınması göstərir ki, manatın digər xarici valyutalara (dollar, avro, rubl və s.) qarşı real effektiv məzənnəsi 1% artdıqda isə inflyasiyanın 3%-ə qədər azaldığı müşahidə olunur. 2008-ci ildən dünyada baş verən qlobal maliyyə böhranı isə Azərbaycanda qiymətlərin səviyyəsini 2009-cu ildə əvvəlki illərə nəzərən iki dəfəyə yaxın aşağı salmışdır. Cədvəl 2-ə nəzər yetirdikdə görürük ki, Darbin-Vatson statistikasının qiymətinin 2-ə xeyli yaxın olması (Durbin-Watson stat=2.155598) qalıqlar arasında avtokorelyasiyanın mövcud olmadığını göstərir. Bu hal modelin adekvatlığı baxımında arzuolunandır. [1]

Cədvəl 3

İQİ-nin Modeldən alınan və faktiki qiymətləri və onların fərqlərinin dinamikası

2009-cu ildə baş vermiş və demək olar ki, bütün dünyanı öz təsirinə almış qlobal maliyyə böhranının təsiri nəticəsində inflyasiyanın kəskin enməsi müşahidə olunub. Məlumdur ki, həmin il neft qiymətlərinin aşağı düşməsi ilə ölkəyə maliyyə axını azalmışdı. Eyni zamanda belə bir şəraitdə Azərbaycan banklarının xarici borclanma imkanı məhdudlaşmış və hətta bəzi borcların vaxtından əvvəl ödənməsi tələb olunmuşdur. Həmin ilə olan göstəricilərə əsasən ölkə bankları tərəfindən 1.2 milyard dollar xarici borc qaytarılmışdır. Nəticədə qonşu ölkələrdə yaşanan devalvasiya gözləntiləri bizim üçün də artmağa başladı. Lakin Mərkəzi Bank tərəfindən ümumilikdə 1.8 mlrd manat xalis emissiya edilərək, devalvasiyanın qarşısının alınması addımı özünü doğrultdu. Daxili və xarici maliyyə resurslarının bu cür azaldığı şəraitdə Mərkəzi Bank uçot dərəcələrini 15%-dən 2%-dək endirməli oldu.

Hazırlanmış model əsasında belə nəticəyə gələ bilərik ki, inflyasiyanın artım tempinin azalmasına ÜDM artırmaq vasitəsilə nail olmaq olar. ÜDM-in artırılması birbaşa istehsalın artırılması ilə bağlı olduğu üçün, belə qənaətə gəlmək olar ki, daxili istehsal nə qədər artıq olarsa, idxaldan asılılıq nə qədər azalarsa, İnflyasiya nəzarət etmək daha asanlaşar. Digər tərəfdən idxalın azalmasının inflyasiyanın azalmasına daha bir müsbət təsiri də odur ki, “idxal inflyasiyası”nın qarşısını alar. [3]

İstehlak qiymətləri indeksindən əlavə olaraq, inflyasiyanı hesablamağa imkan verən başqa üsullar da var. Buna misal olaraq, bir neçə əsas üsul istifadə olunur:

İstehsalçı Qiymətləri İndeksi – istehsalın maya dəyərini əks etdirir (paylama və satış vergilərinin əlavə qiyməti istisna olmaqla)

Yaşayış dəyəri indeksi – artan gəlir və artan xərclərin balansını nəzərə alır.

Aktivlərin qiymət indeksi – səhmlər, daşınmaz əmlak, borc kapitalı qiymətləri və s. nəzərə alınır. Tipik olaraq, aktivlərin qiymətləri istehlak mallarının qiymətlərindən və

pulun dəyərindən daha sürətli yüksəlir.

İnflyasiya hal-hazırda bütün dünya ölkələri üçün əsas təhdid hesab oluna bilər. İnflyasiyanın tənzimlənməsi proseslərinin cəmi iqtisadi ədəbiyyatlarda antiinflyasiya tədbirləri adlanır.

- büdcə kəsirinin azaldılması;
- qiymətlərin tənzimlənməsi;
- gəlirlərin tənzimlənməsi iqtisadi təcrübədə əsas istifadə olunan tənzimləmə metodlarıdır. [5]

Nəticə

Yuxarıda aparılmış tədqiqatlardan, hesablanma metodikasından, ölkənin hansı iqtisadi yolu seçməindən asılı olmayaraq, inflyasiya günümüzün acı reallığıdır ki, bununla mübarizə aparmaq hal-hazırkı dövrdə bütün dünya dövlətlərinin ön mühüm vəzifəsinə çevrilib. Təbii ki, İnflyasiya ilə mübarizə apararkən biz ilk olaraq onun ortaya çıxma səbəblərini, doğurduğu nəticələri tam anlamağa çalışmalı və həll üsulunu buna uyğun olaraq seçməliyik. İnflyasiya problemini, onun vurduğu zərəri sifirə endirmək mümkün olmasa belə, onun miqyasını, təsir dairəsini azaltmaq üçün müəyyən tədbirlər görmək olar. Bu baxımdan bazar iqtisadiyyatı iqtisadi sistemini seçmiş ölkələrdə belə dövlət tərəfindən tənzimləmə aparılmalıdır. Çünki inflyasiya ilə mübarizə aparmaq dövlət tənzimləməsi olmadan mümkünsüz görünür.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Milli Ensiklopediyası. 25 cildə, I c.: A – Argelander. Bakı: "Azərbaycan Milli Ensiklopediyası" Elmi Mərkəzi, 2009, 608 s.
2. Friedman M. Monetary History of the United States. 1867-1960. Princeton University Press, 2008, 860 s.
3. Həsənlı Y.H. Ekonometrikaya giriş. Dərslik, Bakı: WordPress, 2008, 236 s.
4. Həsənlı Y.H. Azərbaycanda inflyasiya proseslərinin ekonometrik modelləşdirilməsi // Azərbaycanın vergi xəbərləri, 2008, №3, s. 20-38.
5. Həsənlı Y.H. Məzənnə rejimləri və Azərbaycanda tətbiq edilən məzənnə rejiminin qiymətləndirilməsi // Dünyaya baxış. 2008, №1, s. 207-219.
6. Kərimov E.N., Osmanov B.O. İqtisadi nəzəriyyə. Bakı: Vətən nəşriyyatı, 2010, 630 s.
7. Mankiw N. Gregory. Makroekonomi. 6-cı baskı. Ankara: Efil Yayinevi, 2014, 688 s.
8. Robert J. Barro and Vittorio Grilli. European Macroeconomics. Red Globe Press, 1994, 483 s.

İnternet resursları

9. Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı. Statistik bülleten. (<https://www.cbar.az/page-40/statistical-bulletin> (baxılma tarixi: 10.04.2023))

Summary

Pirdovus Jabiyeva

Calculation of Inflation and Econometric Modeling of Dependence on Factors Affecting It

Inflation is a decrease in the purchasing power of money due to the continuous rise in prices. It is a word of Latin origin and its literal meaning is "swelling, foaming". The forms of manifestation of social and economic consequences of inflation are quite complex. Rather than moderate inflation, rapid inflation is a slowing down of the economy. In inflation prices are unevenly distributed, the prices of consumer products rises more, and the price of means of production rises less. At the same time, real wages are fal-

ling. Measuring the rate of inflation is important for choosing the economic path and regulation method in the future. In this article, inflation calculation methods were made with reference to statistical guidelines. The main indicators affecting inflation in the long term have been reviewed. The calculation of inflation in Azerbaijan is carried out by the State Statistics Committee. Among the most popular methods for calculating inflation, indexes such as Laspeyres, Pashe, Fisher are used. In the article, based on the indicators calculated by the State Statistics Committee and the Central Bank for previous years, calculations were using these methods. In addition, an econometric model was developed for the purpose of clarifying the main factors influencing the Consumer Price Index using macroeconomic indicators for period 2007-2021. The results of the developed model allow us to see the factors affecting the level of inflation for the period considered. Based on the model, we can understand which macroeconomic indicator has a negative or positive effect on inflation. Even if there are other methods of calculating inflation, the most commonly used and more accurately reflect the reality are the calculations made according to the CPI. Measuring core inflation may not provide accurate information for monetary policy purposes. In addition, significant and long-term differences between the values of the base and official inflation indicators, even if the displacement is predictable, can lead to a loss of confidence of economic agents in core inflation due to psychological effects as an indicator of inflation dynamics.

Key words: *Inflation rate, Consumer Price Index(CPI), Laspeyres index, deflation, t-test, coefficient of determination, Durbin-Watson statistics*

Резюме

Пирдовус Джабиева

Расчет инфляции и эконометрическое моделирование зависимости от факторов на него влияющих

Инфляция – это снижение покупательной способности денег из-за постоянного роста цен. Это слово латинского происхождения и его буквальное значение “вспухать, пенообразование”. Формы проявления социально-экономических последствий инфляции достаточно сложны. Быстрая инфляция – это не умеренная инфляция, а замедление экономики. При инфляции цены распределяются неравномерно, в большей степени растут цены на товары народного потребления, а в меньшей на средства производства. При этом реальная заработная плата падает. Измерение уровня инфляции важно для выбора экономического пути и метода регулирования в будущем. В этой статье обсуждались методы расчета инфляции и расчеты проводились со ссылкой на статистические рекомендации. Рассмотрены основные показатели, влияющие на инфляцию в долгосрочной перспективе. Расчет инфляции в Азербайджане осуществляет Госкомстат. Среди наиболее популярных методов расчета инфляции используются такие индексы, как Ласпейрес Паше Фишер. В статье на основе показателей, рассчитанных Госкомстатом и ЦБ за предыдущие годы, были произведены расчеты с использованием этих методов. Кроме того, была разработана эконометрическая модель для уточнения основных на индекс потребительских показателей за период 2007-2021 гг. Результаты разработанной модели позволяют увидеть факторы, влияющие на уровень инфляции за рассматриваемый период. На основе модели можно понять, какой макроэкономический показатель оказывает отрицательное или положительное влияние на инфляцию. Даже если существуют другие методы расчета инфляции, наиболее часто используемыми и более точно отражающими действительность являются расчеты, сделанные по индексу потребительских цен. Измерение базовой инфляции может не дать точной информации для целей денежно-кредитной политики. Кроме того, существенные и длительные различия между значениями показателей базовой и официальной инфляции, даже если смещение предсказуемо, могут привести к потере доверия экономических агентов к базовой инфляции из-за психологических эффектов как индикатора динамика инфляции.

Ключевые слова: *уровень инфляции, индекс потребительских цен, индекс Ласпейреса, дефляция, коэффициент детерминации, t-тест, статистика Дарбина-Ватсона*

Redaksiya heyətinin üzvü i.e.d., prof. Nəsnli Yadulla Nəmdulla oğlunun rəyi əsasında çapa məsləhət görülmüşdür.